

تاریخ نگرى و تاریخ نگارى جنگ ایران و عراق

(مجموعه مقالات)

به اهتمام
علیرضا كمرى

مرکز اسناد دفاع مقدس
(مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ)

سرشناسه	کمری، علیرضا، گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	تاریخ نگری و تاریخ نگاری جنگ ایران و عراق: مجموعه مقالات/ به اهتمام علیرضا کمری؛ [برای] مرکز اسناد دفاع مقدس (مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ).
مشخصات نشر	تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد دفاع مقدس، ۱۳۸۷.
مشخصات ظاهری	۴۴۰ ص.؛ ۱۴×۲۱ س.م.
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۶۳۱۵-۹۷-۶
وضعیت فهرست نویسی	فیا
موضوع	جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ -- تاریخ نویسی
موضوع	جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۷ -- خاطرات -- تاریخ و نقد
شناسه افزوده	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز اسناد دفاع مقدس
شناسه افزوده	سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ
رده بندی کنگره	۱۳۸۷ ۲-۸ک/۱۶۱۲ DSR
رده بندی دیویی	۹۵۵۱۰۸۴۳
شماره کتبی ملی	۱۵۸۱۰۰۰

مرکز اسناد دفاع مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی

(مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ)

تاریخ نگری و تاریخ نگاری جنگ ایران و عراق

مجموعه مقالات

به اهتمام: علیرضا کمری □ ویرایش: فرانک جمشیدی

آماده سازی: مدیریت بهره دهي مرکز اسناد دفاع مقدس

صفحه آرائی: سیدحسین امجد □ طرح جلد: عباس درویدیان

لیتوگرافی و چاپ: قلم آذین □ ناظر چاپ: منصور کشاورز

چاپ اول: ۱۳۸۷ □ شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۳۱۵-۹۷-۶ ISBN: 978-964-6315-97-6

کلیه حقوق متعلق به مرکز اسناد دفاع مقدس است.

نقل از کتاب یادکر مأخذ مجاز و هرگونه بهره برداری دیگر و تصویربرداری منوط به اجازه کتبی این مرکز می باشد.

۱- تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، ساختمان ناشران، طبقه اول، شماره ۴، تلفن: ۶۶۲۸۱۵۳۱

۲- تهران، خیابان انقلاب، خیابان فجر رازی، مجتمع ناشران فخر رازی، انتشارات مرکز اسناد دفاع مقدس

۳- خرمشهر، جنب مسجد جامع، بازار شهید محمد جهان آرا، شماره ۲۷

تقدیم به
رادیان شهید مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ:

تقی رضوانی

علی تقی

سید محمد اسحاقی

نادر عباسیان

سید مصطفی وند

محمد رضا گلکی

محسن اسمن

سید محمد کرکاشی

حسین الله دادو

محمد لوی درو دیان

عمود بیات سیدی

عبد صادقی نژاد

مکرم اسیری مقدم

محمد شاکری

حسن فیضی

حسین طالبی پور

عباس اعتمادیان

و دیگر اعضای شهید این مرکز:

جلال قربانی

وحد رضا نوافلی

سید محمود موسوی

فهرست

- فهرست تفصیلی ۹
پیش‌گفتار ۱۵
مقدمه / علیرضا کمری ۱۷

بخش اول

تاریخ‌نگاری جنگ؛ چالش‌ها، محدودیت‌ها، آسیب‌ها

فصل اول: مقالات

- تاریخ و تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق؛ دقایق و درنگ‌ها / محمد درودیان ۲۸
جریان‌های تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق / علیرضا کمری ۳۵
تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق؛ تنگناهای پیش‌رو / محمد درودیان ۴۷
آسیب‌شناسی تاریخ‌نگاری جنگ / فرانک جمشیدی ۵۳

فصل دوم: گفت‌وگوها

- درباره‌ی تاریخ‌نگاری جنگ (پیش‌درآمدی بر دو گفت‌وگو) / فرانک جمشیدی ۷۴
گفت‌وگو درباره‌ی تاریخ‌نگاری جنگ؛ تاریخی‌شدن یا نشدن جنگ از منظر تاریخ‌نگاری / با راویان ۸۰
گفت‌وگو درباره‌ی تاریخ‌نگاری جنگ؛ آسیب‌ها و تهدیدها / با راویان و محققان ۱۰۳
گفت‌وگو درباره‌ی تاریخ‌نگاری جنگ؛ بی‌طرفی تاریخی / با دکتر داوری ۱۲۷

بخش دوم

تاریخ‌نگاری جنگ؛ ظهور و بروز، رشد و شکل‌گیری

فصل اول: تاریخ‌نگاری جنگ در مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه

- تاریخ‌نگاری جنگ در سپاه؛ مبانی، اهداف و ضرورت‌ها ۱۶۰
سند ضمیمه‌ی اول: شرح وظایف محققان دفتر تحقیقات جنگ / شهید رضوانی، زمانزاده، رنجبر ۱۷۰
سند ضمیمه‌ی دوم: اصول تحقیق و وظایف راوی / شهید رضوانی، زمانزاده، رنجبر ۱۹۷

- سند ضمیمه سوم: چارچوب کلی گزارش یگان‌ها، لشکر و تیپ/ شهید رضوانی، زمائزاده، رنجبر— ۲۰۷
- ضمیمه چهارم: گزارش جلسه توجیهی با راویان برای گردآوری و نگارش/ درودیان— ۲۱۴
- شرحی بر روش تاریخ‌نگاری در مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه/ مجید نداف ۲۱۹
- نیازسنجی اطلاعاتی و درآمدی نو بر راهبردهای تاریخ‌نگاری مرکز .../ امیر رزاق‌زاده ۲۵۶

فصل دوم: تاریخ‌نگاری جنگ در ارتش

- پیش‌درآمدی بر شکل‌گیری تاریخ‌نگاری هشت‌سال دفاع مقدس در ارتش/ مسعود بختیاری ۲۷۴

فصل سوم: مقالات

- فراشدن از تبلیغ و رسیدن به تبیین در تاریخ‌نگاری جنگ - دفاع مقدس/ علیرضا کمری ۲۸۶
- تاریخ‌نگاری جنگ: ناگفته‌ها و نانوشته‌ها/ کاوه بیات ۳۰۲

فصل چهارم: گفت‌وگو

- گفت‌وگو درباره‌ی تاریخ جامع جنگ: چستی، مبانی، ضرورت‌ها، ملاحظات/ با سردار باقرزاده ۳۲۰

بخش سوم

روایت و تاریخ‌نگاری جنگ: چستی، روایت و چرایی و چگونگی تغییر آن

فصل اول: مقالات

- درآمدی بر مطالعه‌ی نشانه‌شناختی روایت/ علیرضا کمری ۳۳۴
- شناسایی زمینه‌ها و عوامل مؤثر بر تغییر روایت جنگ/ محمد درودیان ۳۴۳
- روایتگری (جنگ): ملاحظات، آسیب‌ها و تهدیدها/ محمدجان پور ۳۴۷
- فرماندهان جنگ به روایت هم‌زمان و هم‌رتبان نظامی آن‌ها/ فرانک جمشیدی ۳۶۵

فصل دوم: گفت‌وگو

- گفت‌وگو درباره‌ی خاطره‌گویی: به‌مثابه‌ی گونه‌ای از روایت جنگ در دفتر ادبیات و هنر مقاومت/ با مرتضی سرهنگی و هدایت‌الله بهبودی ۳۹۰

فصل سوم: ضمیمه: سخنرانی‌ها

- ضمیمه‌ی اول: روایت جنگ در اردوهای راهیان نور/ مرتضی مصطفوی ۴۲۲
- ضمیمه‌ی دوم: منشور روایتگری/ حبیب یکتا ۴۲۸

فهرست تفصیلی

بخش اول

تاریخ نگاری جنگ؛ چالش‌ها، محدودیت‌ها، آسیب‌ها

فصل اول: مقالات

تاریخ و تاریخ نگاری جنگ ایران و عراق؛ دقایق و درنگ‌ها/ محمد درودیان / ۲۸

ضرورت تاریخ نگاری جنگ/ زمان مند بودن حقیقت/ شأنت تاریخی حوادث/ مناقشه بر سر تاریخی شدن یا نشدن جنگ/ تأثیر مقتضیات زمان و مکان در توصیف و توضیح و تفسیر و تبیین واقعی جنگ/ نسبت و رابطه تاریخ نگاری جنگ با سیاست/ تأثیر رویکردهای سیاسی - اجتماعی در تغییر روند تاریخ نگاری از تقدیرگرایی به تحلیل گرایی/ لزوم کاربست روش مناسب در نگرش به جنگ و نگارش تاریخ جنگ

جریان‌های تاریخ نگری و تاریخ نگاری جنگ ایران و عراق/ علیرضا کمری / ۳۵

معرفی سه تلقی و مفهوم از تاریخ/ تأثیر مقتضیات زمان در شناخت و ادراک هستی تاریخی/ معرفی سه جریان نقل و عقل و نقد در تاریخ نگاری ایران/ جریان نقل یا تاریخ نگاری سنتی/ جریان عقل و آغاز تاریخ پژوهی در ایران/ جریان نقد و آغاز شکل گیری مطالعات بین رشته‌ای در تاریخ نگاری/ سهم و نقش سه جریان نقل و عقل و نقد در شکل گیری تاریخ نگاری جنگ

تاریخ نگاری جنگ ایران و عراق؛ تنگناهای پیش رو/ محمد درودیان / ۴۷

عوامل مؤثر در شکل گیری تاریخ نگاری جنگ/ موانع ادراک صحیح از وقایع و رخدادهای جنگ/ علل راه یافتن ضعف و تحریف به تاریخ نگاری جنگ/ معرفی محورها و ابعاد مهم جنگ ایران و عراق و تأثیر آن‌ها در جهت گیری‌های راهبردی تاریخ نگاری جنگ

آسیب شناسی تاریخ نگاری جنگ/ فرانک جمشیدی / ۵۳

نبود امکان خردورزی در تاریخ نگاری جنگ/ نبود امکان نظریه پردازی در تاریخ نگاری جنگ/ تمایل تاریخ نگاری جنگ به جزمیت و قطعی نگری به جای تشکیک پذیری و نسبی گرایی/ کم بودن جایگاه «انتخاب» و «تفسیر» در تاریخ نگاری جنگ/ ضرورت ایجاد دیالکتیک میان روایت‌های متفاوت از جنگ به منظور بهبود وضعیت تاریخ نگاری جنگ/ میزان ابتدائی تاریخ نگاری جنگ بر «روش» و «زبان» و «ساختار» تحقیقی/ بی توجهی به بافت موقعیتی در ظهور و رشد گزاره‌های تاریخی جنگ/ درهم تنیدگی سیاست و اندیشه در تاریخ نگاری جنگ/ تقدم ناوری بر ادراک صحیح از واقعه در تاریخ نگاری جنگ/ استفاده از ابزاری از تاریخ جنگ/ تحدید معنا در تاریخ نگاری جنگ/ تکرارها و بداهت‌ها در تاریخ نگاری جنگ/ نبود منطق اکتشاف در تاریخ نگاری جنگ/ نبود تخیل شناخت‌شناسانه و زبان‌شناسانه در تاریخ نگاری جنگ/ جبرگرایی در تاریخ نگاری جنگ ناشی از ابتدائی تاریخ این واقعه بر مفاهیم تجربیدی و انتزاعی/ ایدئولوژیک شدن تاریخ نگاری جنگ/ آرمان‌شهر در تاریخ نگاری جنگ/ معیارهای بایسته در سنجش موفقیت تاریخ نگاری جنگ/ ضرورت پیوستگی تاریخ جنگ به فلسفه و علوم اجتماعی

فصل دوم: گفت و گوها

درباره‌ی تاریخ نگاری جنگ (پیش درآمدی بر دو گفت و گو) / فرانک جمشیدی / ۷۴

تأثیر جریان نقد و پرسشگری در رشد و احیای تاریخ نگاری جنگ / مقایسه‌ی محتوایی دو میزگرد درباره‌ی تاریخ نگاری جنگ بر مبنای پرسش‌های طرح شده در این دو میزگرد / تعیین مسیر حرکت تاریخ نگاری جنگ از پرسش‌های ماهوی درباره‌ی تاریخ نگاری جنگ به پرسش‌های آسیب شناختی

گفت و گو درباره‌ی تاریخ نگاری جنگ؛ تاریخی شدن یا نشدن جنگ از منظر تاریخ نگاری / با راویان / ۸۰
آیا جنگ به پدیده‌ای تاریخی تبدیل شده است؟ آیا نگاه ما به جنگ در تاریخ نگاری جنگ، نگاه به پدیده‌ای تاریخی شده است؟ آیا مسائل پس از جنگ مؤید وجود نگاه به جنگ به مثابه پدیده‌ای تاریخی شده است؟ آیا آنچه انجام شده در حکم منبع سازی برای تاریخ جنگ است یا تاریخ نگاری جنگ محسوب می شود؟ یک واقعه‌ی تاریخی شده دارای چه ویژگی‌ها یا شاخص هایی است؟ آیا مفهوم تاریخ نگاری جنگ دقیقاً به معنای ثبت و ضبط وقایعی است که عیناً در جنگ اتفاق افتاده است؟ یا چه نوع تحریف هایی در عرصه‌ی تاریخ نگاری جنگ مقابله شده است؟ چه عواملی در راه یافتن تحریف به تاریخ نگاری جنگ مؤثر است؟

گفت و گو درباره‌ی تاریخ نگاری جنگ؛ آسیب ها و تهدیدها / با راویان و محققان / ۱۰۳

آیا استقلال و انتزاع از واقعه‌ی جنگ و تبعات آن به هنگام نگارش تاریخ جنگ شدن است؟ آیا در صورت استقلال و انتزاع از واقعه‌ی جنگ، بین تاریخ نگاشته شده و جنگ رابطه‌ی تنگاتنگی وجود خواهد داشت؟ چگونه می توان تاریخ واقعه‌ی جنگ را به آگاهی تاریخی جامعه منضم کرد؟ آیا تاریخی که تاکنون درباره‌ی جنگ هشت ساله نوشته شده به ساخت آگاهی عمومی ورود کرده است؟ تاریخ نگاری جنگ که اکنون موجود است، نسبت خود را با واقعیت و ماهیت جنگ چگونه تعریف می کند؟ آیا در صورت تداوم پنهان موقعیت جنگ، امکان تاریخ نگاری دقیق جنگ وجود دارد؟ تاریخ نگاری جنگ در بخش ارضایی ها و تحلیل ها و داوری ها تا چه حد به اسناد و مدارک اتکا دارد؟ آیا تاریخ نگاری جنگ در شرح وقایع در پی ارتباط با مسئله یا مسئله های جامعه‌ی خویش است؟ آیا مخاطب تاریخ جنگ به کارآمدی های این تاریخ در حل مشکلات و مسائل جامعه‌ی پس از جنگ واقف است؟ روش های نقد تاریخ نگاری جنگ کدام اند؟ آیا تاریخ نگار جنگ تحت تأثیر نظم سیاسی قرار دارد؟ آیا در تاریخ نگاری جنگ، تفکر تاریخی به یک هنجار تبدیل شده است؟ آیا تاریخ نگاری جنگ توانسته است منطق وقوع این حادثه را به گونه‌ای توضیح دهد که نزد مخاطبان این تاریخ، قابل دفاع باشد؟ آیا تاریخ نگاری جنگ توانسته است جنگ را به یک واخداغی ملی تبدیل کند؟ چرا ذیل تاریخ نگاری جنگ، تاریخ مدونی درباره‌ی سیاست های دفاعی و استراتژیک ایران در برهه های متفاوت تاریخی وجود ندارد؟ جایگاه تفکر و اندیشه و طرح سؤال در تاریخ نگاری واقعه‌ی جنگ کجاست؟

گفت و گو درباره‌ی تاریخ نگاری جنگ؛ بی طرفی تاریخی / با دکتر داوری / ۱۲۷

آیا جنگ به یک پدیده‌ی تاریخی تبدیل شده است؟ به چه اعتبار آن را پدیده‌ای تاریخی شده می دانیم؟ چه استدلال هایی ثابت می کند که جنگ هنوز تاریخی نشده است؟ چه ابعاد و پیامدهایی جنگ را از حیث تاریخ نگاری مهم و برجسته می کند؟ آیا تاریخ نگاری جنگ در ثبت و ضبط

پیروزی‌ها و شکست‌های جنگ متصفانه و بی‌طرف عمل کرده است؟/ آیا در تاریخ‌نگاری جنگ ضعف‌ها و قوت‌ها به یکسان بازتاب یافته است؟/ تاریخ‌نگاری جنگ چگونه می‌تواند دیالکتیک ادراک‌های متفاوت افراد از واقعیتی جنگ و تأثیر آن بر عملکرد کنشگران جنگ را نشان دهد؟/ تاریخ‌نگاری جنگ چگونه می‌تواند از اسطوره‌سازی فاصله بگیرد؟/ تاریخ‌نگاری جنگ چگونه می‌تواند امکان نقد را برای مخاطبان خویش فراهم کند؟/ در فضای تبلیغی - حماسی - عاطفی حاکم بر تاریخ‌نگاری جنگ، سهم معرفت و عقل و حکمت چگونه ادا خواهد شد؟

بخش دوم

تاریخ‌نگاری جنگ؛ ظهور و بروز، رشد و شکل‌گیری

فصل اول: تاریخ‌نگاری جنگ در مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه

تاریخ‌نگاری جنگ در سپاه؛ مبانی، اهداف و ضرورت‌ها

(به انضمام سه سند و یک جلسه‌ی توجیهی با راولیان / شهید تقی رضوانی، جواد زمان‌زاده، داود رنجبر) / ۱۶۰
مبانی تاریخ‌نگاری جنگ در بخش جنگ دفتر سیاسی / ضرورت‌ها و اهداف تاریخ‌نگاری جنگ در بخش جنگ دفتر سیاسی / مقدمات اولیه‌ی شکل‌گیری بخش تاریخ جنگ در دفتر سیاسی / انتقال بخش تاریخ جنگ از دفتر سیاسی به مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه؛ معرفی اهداف و بخش‌های فعال

شرحی بر روش تاریخ‌نگاری در مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه / مجید نداف / ۲۱۹

مروری بسیار اجمالی بر چگونگی ثبت و ضبط وقایع جنگ در مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه از ابتدای شکل‌گیری تاکنون / معرفی یافته‌های تحقیقات مرکز در قالب عناوین انتشار یافته و دست‌بندی این آثار / روش‌شناسی مطالعه و تحقیق درباره‌ی جنگ ایران و عراق در مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه / روش‌شناسی مطالعه در روز شمار جنگ؛ بیان مسئله، اهداف، پرسش‌ها، مفروضات، مبانی نظری، روش تحقیق / روش‌شناسی مطالعه در بررسی‌های تحلیلی؛ بیان مسئله، اهداف، پرسش‌ها، مفروضات، مبانی و ملاحظات نظری، روش تحقیق / روش‌شناسی مطالعه در گزارش‌های مستند؛ بیان مسئله، اهداف، پرسش‌ها، مفروضات، مبانی نظری، روش تحقیق

نیازسنجی اطلاعاتی و درآمدی نو بر راهبردهای تاریخ‌نگاری مرکز مطالعات و تحقیقات

جنگ سپاه / امیر رزاقی زاده / ۲۵۶

مسئله‌ی پژوهش: نیازسنجی از کاربران و تولیدکنندگان و پردازشگران اطلاعات در حوزه‌ی تاریخ‌نگاری جنگ با تمرکز بر مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ / ضرورت‌های انجام و اجرای پژوهش / اهداف پژوهش / فرضیه‌های پژوهش / جامعه‌ی آماری پژوهش / روش پژوهش / روش تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش / نتایج به دست‌آمده درخصوص جامعه‌ی آماری پژوهش / نتایج به دست‌آمده درخصوص فرضیه‌های پژوهش / نتایج به دست‌آمده درخصوص متغیر وابسته‌ی پژوهش (میزان رضایتمندی)؛ پیشنهادها (راهبردهایی برای افزایش توانمندی‌های مرکز)

فصل دوم: تاریخ نگاری جنگ در ارتش

پیش درآمدی بر شکل گیری تاریخ نگاری هشت سال دفاع مقدس در ارتش / مسعود بختیاری / ۲۷۴
 علل تأخر ظهور و بروز تاریخ نگاری جنگ در ارتش / نخستین تلاش ها در ارتش برای تهیه و تدوین تاریخ نگاری جنگ / روش شناسی تاریخ نگاری جنگ در دافوس / چگونگی ادامه و استمرار تاریخ نگاری جنگ در ارتش از زمان انتصاب شهید صیاد شیرازی به فرماندهی نیروی زمینی / بازتاب تاریخ نگاری جنگ در متون آموزشی دانشکده ای افسری نیروی زمینی / تداوم تاریخ نگاری جنگ در چارچوب فعالیت هیئت معارف جنگ / ادامه ای حیات هیئت معارف جنگ پس از شهادت صیاد شیرازی / تأسیسات دفتر مطالعات و تحقیقات در ارتش

فصل سوم: مقالات

فراسین از تبلیغ و رسیدن به تبیین در تاریخ نگاری جنگ - دفاع مقدس / علیرضا کمری / ۲۸۸
 مروری بر پیشینه تاریخ نگاری جنگ در ایران / تاریخ هردوت: نخستین تلاش ها برای ثبت و ضبط وقایع جنگ / تاریخ بلعی / تاریخ التواریخ: سامان یافتن تدریجی تاریخ نگاری جنگ / نهضت ترجمه ی کتب تاریخی در ایران / نبرد اندیشه و مشی منسجم و منضبط دفاعی و جنگی: مانع رشد و تحول تاریخ نگاری جنگ در ایران / از انقلاب مشروطه تا جنگ جهانی اول: ظهور تاریخ نگاری باستانی گرا / وقوع جنگ جهانی دوم: شکوفایی تاریخ نگاری جنگ در غرب و ترجمه ی رمان های تاریخی در ایران / موانع جدی بر سر راه رشد و تفضیح تاریخ نگاری جنگ در ایران / شکل گیری و رشد تاریخ نگاری جنگ یا دفاع مقدس / تاریخ نگاری جنگ در سپاه / کلوی و نظری بر تولیدات تاریخ نگارانه ی جنگ در سپاه

تاریخ نگاری جنگ: ناگفته ها و نالوشته ها / کاوه بیات / ۳۰۴

سال های نخست جنگ: پیشگامی پژوهشگران غربی برای تدوین تاریخ نگاری جنگ / سال های میانی و نهایی جنگ: تکان و تکاپو در داخل کشور برای تدوین تاریخ نگاری جنگ / مروری بر تولیدات مکتوب مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه / گذری بر دو سال جنگ: تاریخ نگاری جنگ با رویکرد تبلیغی - توجیهی / نبرد نادر: ظهور نخستین علائم شکل گیری یک رویکرد جدی به تاریخ جنگ / اهتمام مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه به انتشار مجموعه ی سیری در جنگ ایران و عراق / انتشار گزارش های عملیات گام دیگر مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ در جهت تدوین تاریخ جنگ / مجموعه ی کتاب های روز شمار جنگ ایران و عراق: تکاپویی جدید در تدوین تاریخ جنگ / انتشار گزارش های داخلی از دست اندازان جنگ: کوششی برای ارائه ی تصویر دقیق تر از تاریخ جنگ / غر مشهر در جنگ طولانی: نمونه ای از تکنیک های جنگ / سهم و جایگاه ارتش در تدوین تاریخ جنگ / مسائل بحث نشده ی جنگ

فصل چهارم: گفت و گو

گفت و گو درباره ی تاریخ جامع جنگ: چیستی، مبانی، ضرورت ها، ملاحظات / با سردار باقرزاده / ۳۲۴
 آیا بنیاد حفظ آثار و ارزش های دفاع مقدس رویکرد تاریخی به جنگ دارد؟ / طراحی پروژه ی تهیه و تدوین تاریخ جامع جنگ به چه ضرورت هایی نظر داشته است؟ / مبانی انجام و اجرای این پروژه چه بوده است؟ / چه تلقی و معنایی از تاریخ جامع جنگ وجود دارد؟ / تهیه و تدوین تاریخ جامع جنگ با نظر داشت چه ملاحظات و صورت گرفته است؟

بخش سوم:

روایت و تاریخ نگاری جنگ؛ چستی روایت و چرایی و چگونگی تغییر آن

فصل اول: مقالات

درآمدی بر مطالعه‌ی نشانه‌شناختی روایت/علیرضا کمری/ ۲۳۸

تأمل در معنی واژگانی روایت/ روایت از منظر مطالعات ادبی/ روایت از منظر مطالعات فقهی/ روایت از منظر مطالعات زبان‌شناختی/ گستره‌ی مصداقی روایت در گفتار، نوشتار، تصویر/ معرفی مهم‌ترین شاخصه‌های روایت از منظر و رویکرد نشانه‌شناختی

شناختی زمینه‌ها و عوامل مؤثر بر تغییر روایت جنگ/ محمد درودیان/ ۳۴۷

تأثیرپذیری فهم و ادراک از زمان و مکان/ تأثیرپذیری روایت از فهم و ادراک زمان‌مند و مکان‌مند/ سقوط صدام؛ تحول جدی در نوع نگرش به موضوع جنگ و مسائل متعدد آن/ گسترش فضای نقد پس از جنگ؛ عامل مؤثر در ظهور و بروز روایت‌های انتقادی از جنگ/ بازدید از مناطق عملیاتی؛ تقویت روایت‌های حماسی - عاطفی از جنگ

روایتگری (جنگ): ملاحظات، آسیب‌ها و تهدیدها/ محمدجان پور / ۳۵۱

علل ظهور و بروز گفتار روایتگری (جنگ)/ ملاحظات عمده در طرح و پردازش مسئله‌ای به نام آسیب‌شناسی گفتار روایتگری (جنگ)/ ضرورت‌ها و اهداف مطالعه‌ی گفتار روایتگری (جنگ)/ گونه‌شناسی روایت (جنگ) براساس نوع ارتباط راوی و مخاطب/ بازشناسی عوامل اختلال در روابط میان مخاطب و راوی (جنگ)/ بازشناسی آسیب‌های گفتار روایتگری (جنگ)

فرماندهان جنگ به روایت هم‌زمان و هم‌تبیگان نظامی آن‌ها/ مطالعه‌ی موردی: تگین شماره‌های ۱۱ و

۱۶، ویژه‌نامه‌های شهید احمد کاظمی و شهید حسن باقری/ فرانک جمشیدی / ۳۶۹

بازشناسی مسئله‌ی اصلی در تهیه و تدوین تاریخ فرماندهان جنگ/ بازشناسی ضرورت‌های اولیه در تهیه و تدوین تاریخ فرماندهان جنگ/ بازشناسی اهداف مهم در تهیه و تدوین تاریخ فرماندهان جنگ/ پرسش‌های محتمل در تهیه و تدوین تاریخ فرماندهان جنگ/ معرفی فرضیه‌ای که نقد تاریخ فرماندهان جنگ درصدد اثبات یا رد آن است/ معرفی هدفی که نقد تاریخ فرماندهان جنگ دنبال می‌کند/ ضرورت تمرکز تاریخ فرماندهان جنگ بر چرایی به جای چگونگی/ آسیب‌های ناشی از تمرکز تاریخ فرماندهان جنگ بر چگونگی به جای چرایی/ تحلیل آسیب‌شناختی شواهد مثال‌ها از تاریخ فرماندهان جنگ/ معرفی راهکارهای پیشنهادی؛ تشکیک‌های سه‌گانه به تاریخ فرماندهان جنگ

فصل دوم: گفت‌وگو

گفت‌وگو درباره‌ی خاطره‌گویی، به‌مثابه گونه‌ای از روایت جنگ

در دفتر ادبیات و هنر مقاومت/ با مرتضی سرهنگی و هدایت‌الله بهبودی/ ۳۹۴

روایت دفتر ادبیات و هنر مقاومت از جنگ چه نوع روایتی است؟/ این روایت حاصل کدام نوع نگاه به جنگ است؟/ ساختار فعلی ادبیات جنگ در دفتر ادبیات و هنر مقاومت و نوع سازمان‌دهی آن و

متمودلوری به کار رفته در تولید آثار روایی این دفتر، برآیند کدام رویکرد به جنگ است؟^{۴۲۶} مبانی این روایت در دفتر چه بوده است؟^{۴۲۷} دفتر ادبیات و هنر مقاومت درباره‌ی ادامه و استمرار این نوع روایت در آینده، به چه چشم‌اندازهایی نظر دارد؟^{۴۲۸} اگر آن‌چه مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ تاکنون از جنگ منتشر کرده در حکم پیکر و کالبد روایت جنگ باشد، آیا آثار دفتر را می‌توان در حکم روح و باطن روایت جنگ دانست؟^{۴۲۹} آیا این نوع تفکیک از روایت‌های جنگ، اعتباری و حاصل فاصله‌گیری از جنگ است؟^{۴۳۰} برون‌داد روایت فعلی دفتر از جنگ چیست؟^{۴۳۱} اگر روایت مرکز مطالعات و تحقیقات از جنگ روایت چرایی و چگونگی جنگ باشد، روایت دفتر از جنگ چه ابعادی از این واقعه را می‌کاود؟^{۴۳۲} چنانچه روایت مرکز از جنگ را تشریح مناسبات نظامی جنگ بدانیم، آیا می‌توان پذیرفت در روایت دفتر از جنگ، تشریح مناسبات انسانی هدف بوده است؟^{۴۳۳} آیا می‌توان حاصل روایت دفتر از جنگ را تهیه‌ی شناسنامه‌ی فرهنگ جنگ مشت‌سالی ایران و عراق دانست؟^{۴۳۴} روایت کنونی دفتر از جنگ آیا نهایتاً جنگ را به مخاطبان خویش معرفی می‌کند یا انسان جنگ را؟^{۴۳۵} آیا می‌توان گفت محوریت انسان در روایت دفتر از جنگ موجب فرازمینی و فامکانی شدن این نوع روایت شده است؟^{۴۳۶} آیا اهتمام دفتر به جست‌وجوی صحنه‌های نو و شکفت‌آور در خاطرات جنگ، این نوع روایت از جنگ را به مرز مبالغه‌گویی نزدیک نمی‌کند؟^{۴۳۷} آسیب‌ها و آفت‌هایی که در پی نوجویی در خاطرات جنگ، آثار روایی دفتر را تهدید می‌کند چیست؟^{۴۳۸} آیا نوع روایت شکل گرفته در دفتر ناشی از نقطه‌ی عزیمت این حرکت و تجاربی است که طی هجده سال از تأسیس به این سر به آن دست یافته است؟^{۴۳۹} آیا دفتر در تولید آثار روایی از جنگ می‌تواند نقطه‌ی عزیمت کنونی خود را به نقطه‌ی عزیمت دیگری به نام ترسیم ضرورت‌های یک حادثه‌ی بزرگ تغییر دهد؟^{۴۴۰} در تعیین رویکرد فعلی دفتر به روایت جنگ، دغدغه‌ی وقوع احتمالی جنگ در آینده تا چه حد سهم و نقش داشته است؟^{۴۴۱} آیا صرف گردآوری نجارب انسانی جنگ، به‌مثابه مرکز نقل روایت دفتر از جنگ، می‌تواند دستمایه یا مبانی روایت جنگ در آینده و اتصال آن به جنگ گذشته باشد؟^{۴۴۲} آیا می‌توان وجه تکرارپذیر حوادث بزرگی چون جنگ را شناسایی کرد و آن را مرکز نقل روایت‌های متعدد از جنگ قرار داد؟^{۴۴۳} آیا نقد و بررسی و آسیب‌شناسی تمام آن‌چه طی دو دهه‌ی اخیر درباره‌ی جنگ تولید شده و به روایت جنگ پرداخته، می‌تواند جنگ گذشته را به جنگ آینده بپیوندد؟^{۴۴۴} آیا این پیش‌بینی تحقق‌پذیر است که در آینده، آثار روایی مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ در یک نقطه به آثار روایی دفتر ادبیات و هنر مقاومت تلافی پیدا کند؟^{۴۴۵}

فصل سوم: ضمیمه: سخنرانی‌ها

ضمیمه‌ی اول: روایت جنگ در اردوهای راهیان نور / مرتضی مصطفوی / ۴۲۶

ضمیمه‌ی دوم: منشور روایت‌نگری / حسین یکتا / ۴۳۲

مؤخره / فرانک جمشیدی / ۴۳۵

پیش‌گفتار

مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ در تلاش برای پی‌ریزی پایه‌های تاریخ جنگ ایران و عراق، تحقیقات میدانی خود را از اوایل سال ۱۳۶۰ با حضور در مناطق عملیاتی، جلسات طرح‌ریزی عملیات‌ها، صحنه‌های نبرد و ... آغاز کرد. این تحقیقات گسترده به تدریج سازمان یافته‌تر و کامل‌تر شد و از شیوه‌ها و دستورالعمل‌های دقیق برخوردار گردید. این تلاش مجدّانه تا زمان آتش‌بس (مرداد ۱۳۶۷) با حضور مستقیم و مستمر در صحنه‌های مختلف دفاع مقدس ادامه یافت و اگر چه با توقف جنگ حضور مستقیم محققان مرکز مطالعات در صحنه‌های نبرد پایان یافت، لیکن کار تکمیل منابع با جمع‌آوری اسناد باقی‌مانده از مراکز و سازمان‌های مختلف سیاسی و نظامی و همچنین مصاحبه‌های تکمیلی و ... تداوم یافت و اکنون نیز ادامه دارد.

حاصل این تحقیقات، بانک اطلاعاتی کم‌نظیری است که مبنای اصلی آثار این مرکز و بسیاری از آثاری است که درباره‌ی جنگ هشت‌ساله ایران و عراق منتشر شده است. بانک اطلاعات مرکز نتیجه‌ی تلاش همه‌جانبه، پیگیر و خستگی‌ناپذیر راویان این مرکز در موقعیت‌هایی غالباً دشوار و طاقت‌فرسا بوده است.

فصلنامه نگین یکی از آثاری است که با پشتوانه و بهره‌گیری از بانک اطلاعات اسناد دفاع مقدس، از سال ۱۳۸۱ تاکنون و در ۲۵ شماره منتشر شده است. مرکز مطالعات با هدف بهره‌مندی علاقه‌مندان و محققان از مطالب برگزیده این مجموعه، در صدد برآمده است مقالات و گفت‌وگوهای پراهمیت، هم‌سنخ و دارای موضوع واحد را در یک سلسله کتب منتشر نماید. کتاب حاضر نخستین جلد از این مجموعه است که حاصل تنظیم و ویرایش مطالبی است که درباره‌ی تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری در دفاع مقدس، در شماره‌های ۱۳، ۱۸، ۲۲ و ۲۳ فصلنامه نگین منتشر شده است.

از همه‌ی کسانی که با همت خود امکان انتشار این اثر را فراهم کردند، از جمله آقای محمد درویشیان که سردبیری فصلنامه‌های ۹ تا ۲۳ نگین را به عهده داشتند و همچنین آقای علیرضا کمری که به درخواست این مرکز به تنظیم مطالب برای درج در این کتاب اهتمام ورزیدند، سپاس‌گزاری می‌شود.

مرکز اسناد دفاع مقدس
(مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ)

۱۳۸۷

علیرضا کمری

۱- تاریخ؛ فراتر از معنی لغوی و مفهوم شایع و شناخته‌شده‌ی آن، یعنی بازنمایی گفتاری نوشتاری وقایع، در اصل مُشتمل و مفید دانش و پژوهش هم بوده است. به این سبب ظهور و کاربرد این واژه در زبان‌های گوناگون نشانه‌ی مفهوم‌شدگی شناخت و عزم به خودآگاهی است. در عین حال گسترش دامنه‌ی دلالت این واژه و ضرورتِ شناساکردن معنی مقصود از آن، موجب وضع کلمات و توکیبات تازه مبتنی بر تاریخ شد تا بتواند این مشترک لفظی را مختص و مستفاد معانی و مقولاتِ دیگر سازد. از این شمار اصطلاح «تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری» شایان توجه است که متمرکز بر مباحثِ شناختی/ معرفتی و روشی، ارتباط و همپوندی تاریخ را با قلمرو علم و فلسفه در نظر می‌آورد و نیز نقد و بازشناختِ گزاره‌های تاریخی را ممکن می‌نماید. نقد و نظر گرچه به اعتبار نقش و منزلتِ عقل مُرجّح بر تاریخ باشد اما تحقق و موجودیت آن متأخر و متکی بر تاریخ است. از این‌رو در سیر تکوین تاریخ‌نگاری در عالم اسلام، تاریخ‌نگاشته‌های طبری، مسعودی، یعقوبی و مانند ایشان مُقدم و مقومِ ظهورِ اندیشه‌های تاریخ‌شناسی در امثال ابوعلی مسکویه، علی‌الخصوص ابن‌خلدون محسوب می‌شود.

تاریخ در وجه نوشتاری یا متن، مأخوذ و مُستنبط از دانش و بینش تاریخ‌نگار حاصل می‌آید و مورخ، برآمده‌ی زمانه و زمینه‌ای است که در آن می‌زید و می‌بالد. گزاره‌های تاریخی نیز متأثر (از) و مُنضمّ به احوال و شرایط پیرامونی تاریخ‌نگار، در قالب و راهبردِ گفتمانِ جامعه، گفتمانِ تاریخی را شکل می‌دهد. بدین دلیل

تاریخ‌نگاشته‌ها ضمن بیان و باز نمود رویدادها، روش و دانش مورخ و گرایش‌ها و پسندهای پیدا و ناپیدای عصری را هم کم و بیش نشان می‌دهند. بیراه نیست گفته شود از تأمل در این دقایق می‌توان سیر تکوین و چگونگی ظهور و بروز اندیشه را در گستره‌ی اقلیم‌ها و فرهنگ‌ها و زمان‌ها جست‌وجو کرد و مقاطع تاریخی تحول فکر و دانش و بینش تاریخ‌شناسانه را فرادید آورد. آن‌جا که وقایع تاریخی در ملتقای تحول اندیشه رخ می‌نمایند و سرفصل‌های مهم تاریخی فرهنگی را پدید می‌آورند، امکان ارتقا و حتی ایجاد معرفت، از آن جمله نظریه و دیدگاه تاریخ‌شناختی فراهم می‌شود. واقعه‌ی انقلاب اسلامی در ایران و در پی و پیوستار آن جنگ/دفاع مقدس و فرآیند شکل‌گیری و آشکارشدگی آرا و مطالعات معطوف به این دو رویداد از منظر و موضع مذکور حائز اهمیت بسیار است.

۲- تاریخ در مقام و معنی پژوهش آن‌گاه که جنگ را سزاوار موضوع مطالعه می‌شناسد فراتر از صورت/ صورت‌های ظاهر حادثه به کشف و شناخت جهات نادیده، لایه‌های پنهان، زمینه‌ها و پیامدهای واقعه می‌اندیشد و در غایت امر معرفت تاریخی را در فرآیند پرسش طلب می‌کند. شناخت خبری و آگاهی رویدادشناختی براساس اسناد و مدارک متقن گرچه نقطه‌ی آغاز و عزیمت تاریخ‌نگاری تلقی می‌شود، در توالی مراتب تحقیق مقصد و منزلت نهایی شناخت است. شناخت کماهو حقه همچون علم کلی در برابر علم جزئی نمی‌تواند تابع متعلق موضوع واقعه باشد بلکه حصول آن سازوکار خاص خود را اقتضا می‌کند. این‌جا مقام طرح پرسش است. پرسش بر مبنای معلومات از برای شناخت مجهولات شکل می‌گیرد و به همین دلیل، سؤال به اعتبار نفس الامر سؤال، محقق می‌شود. در غیر این صورت رعایت قیود و ملاحظات پیرامونی موضوع چنانچه در موجودیت و ماهیت پرسش خدشه کند، فقط پوسته‌ای بی‌مغز از پژوهش را عرضه و به نمایش می‌آورد. پرسش، محتمل است سبب تردید در پنداشته‌ها و اقوال شهرت‌یافته، خواننده‌ها و شنیده‌های به‌ظاهر درست و بدیهی انگاشته‌شده یا خوگر با ذهن و زبان شود، بلکه مفروضی را که قطعی و شک‌ناپذیر می‌نموده به فرضیه‌ای قابل ان‌قُلت و اشکال تبدیل کند.

تاریخ مجموعه‌ای از وقایع گسسته از هم، منجمد و سنگواره‌ای نیست؛ بلکه جریان‌ی است حیاتمند که در گفت‌وگوی باز و پابدار و همیشگی زخم می‌دهد. تاریخ، جلوه‌گاه بینش و کنش انسانی در گذر زمان است. اگر در زیر هر سنگ قبر — به گفته‌ی هگل — تاریخی خفته باشد، قال و مقالِ عالمیان است که تاریخ را می‌پردازد. بنابراین، تأکید و تعصب بر خوانش و انگاشتِ تکرارآیتی رویدادها، گزاره‌های تاریخی را در حد احکام و ابلاغیه‌های سیاسی تنزل می‌دهد و محدود می‌کند. با آن‌که تاریخ به تعبیر افراطی توین‌بی، همان مورخ است، تاریخ‌نگار پژوهنده در جای متکلم مع‌الغیر با مخاطب خود، در مقام طرفِ گفت و شنید، سخن می‌گوید. ادعای دست‌یابی به حقیقت و قطعیتِ تائمه در تاریخ نیز همچون ساختنِ مدینه‌ی فاضله، آرزوخواهانه می‌نماید و توقع عینی‌گرایی محض از مورخ، سیمای یک خبرنگارِ ربات، فاقد اراده و اختیار و اندیشه را به تماشای خیال می‌آورد.

تاریخ در معنی هنر یا روایت، در ظرف زبان و شبکه‌ی کلمات و عبارات و نشانه‌ها ریخته و بیخته می‌شود و از این طریق امکانِ تلقی‌های متفاوت از «نوشت» و «خواند» روایت‌های تاریخی در موقعیت‌های متفاوت فراهم می‌آید و این ویژگی سبب سیالیت معنا و حتی محدودیتِ شناختِ واقع در چارچوب زنجیره‌ی زبان می‌گردد. در زبان‌هایی که جان و جنسِ آن‌ها، ساخته و پرداخته‌ی سنت ادبی است و از آب‌شخور فضای احساسی و فراعینی آکنده است، تمثای گزارشی هنری وقایع، زمینه‌ی فربه‌ی روایت‌های داستان‌وار و خیال‌انگیز و خاطرخواهانه را فراهم می‌آورد، وضعیتی چنین، گرچه مستحسن و نظرگیر نماید، تاریخ را در پسِ پرده‌ی خوش‌نقش و نگار ادبیات از دیدن و نشان‌دادن امر واقع دور و مستور می‌دارد. سهل است، تعلقی عاطفی و نگرشِ یکسره آرمانی به موضوع، مزید بر علت، ممکن است تاریخ در ریختنِ ادبیات را به سخنگاه توجیه و تبلیغ تبدیل کند. با آن‌که تماشای گذشته از ورای تاریخ دردانگیزی و هیجان‌آور و متأثرکننده است، اما داعیه‌ی تاریخ دردانگیزی و حتی غرورآفرینی و اقناع مخاطب هم نیست. تاریخ، دعوتگر اندیشیدن است به آن‌چه سپری شده و حالِ اکنون و آینده به آن معطوف است. غلیان عشق و نفرت در گزاره‌های تاریخی و جانبداری‌ها و هواخواهی‌های نحله‌ای و گرایش‌های مسلکی سیاسی، تاریخ‌نگاری را به ژورنالیسم تقلیل می‌دهد. تجربه‌ی تاریخ‌نویسته‌های حزبی و جریان‌های چپ مارکسیستی،

ملی‌گرایانه و باستان‌ستایانه‌ی چند دهه‌ی گذشته، سرمشق آموزنده‌ای از برای تاریخ‌پویی و تاریخ‌نویسی می‌تواند بود.

تاریخ به مدد و اتکای به اسناد و مدارک نوشته می‌شود. از این‌رو شناسایی، گردآوری، سامان‌دهی و تنقیح اطلاعات و شواهد، گام نخست در تاریخ‌نویسی است. اما صرف ثبت اسناد و تلبار کردن گزارش‌ها و رویدادنگاری بر سیاق توصیف تاریخ نیست، یافتن علت وقوع و تبیین چرایی و چیستیِ واقعات، مسئله‌ی اصلی در تاریخ‌پژوهی است و نیل به این مهم مستلزم حصول نظریه و روش در تاریخ است. نظریه، مقطعی، کانونی پژوهش و حاصل اندیشه‌ی پویا و معادنده و موجد استدراکاتِ فلسفی در تاریخ‌پژوهی است و تحقق آن البته با تشبیه منفعلانه و قیاس مع‌الفارق میسر نمی‌شود. در مقام عمل، رسیدن به این مرحله از مبادی شناخت‌شناسی آغاز می‌شود و در عرصه‌ی دانش، با اطلاع و بهره‌مندی از روش‌ها و نگرش‌های موجود در علوم اجتماعی و دیدگاه‌های میان‌رشته‌ای/فرازشته‌ای ادامه می‌یابد.

۳- جنگ. پدیده‌ای است کثیرالاضلاع که از مواضع و منظرهای گوناگون و بر مبنای فرضیه‌ها و روش‌های متعدد به لایه‌ها و ساحات آن می‌توان نگریست. از نگره‌ی جامعه‌شناختی، جنگ یک کنش فراگیر اجتماعی است روان‌شناسان بازخورد رفتارهای فردی و جمعی جامعه در برابر جنگ و پیامدهای آن را در نظر می‌آورند. اقتصادشناسان، محاسبات هزینه و سود و زیان جنگ را می‌کاوند. از دید مردان سیاست، جنگ نه تنها رخدادی ذاتاً سیاسی، که اِعمال و ادامه‌ی سیاست است. در سطح روابط بین‌الملل، جنگ از حیث موازنه‌ی قدرت میان طرفین درگیر و حامیان آن‌ها محل توجه واقع می‌شود. از نظر نظامی، مدیریت و فرماندهی جنگ و نوع استراتژی‌ها و تاکتیک‌های دو طرف موضوع مطالعه است. کندوکاو در کردارها، باورها و اندیشه‌های جبهه‌روندگان و رزمندگان، که منجر به معنایابی و معناسازی می‌شود، و بررسی عملکرد و نقش زبان ساخته و پرداخته‌ی جنگ در رویکرد تاریخ فرهنگی به دیده می‌آید.

جنگ ایران و عراق فارغ از پدیده‌ای صرفاً سیاسی نظامی، مجلای حضور و نقش‌آفرینی طبقات اجتماعی در واپسین دوره‌ی انتقال به جهان جدید و عرصه‌ی ظهور

انسان انقلاب اسلامی بود. این فصل از حیث بازآفرینی میراث فرهنگی تاریخی و تداعی نشانه‌ها و رموزواره‌های اندیشه‌شناختی / خاطره‌های قومی و جمعی و سازوکار هویت ایرانی و اسلامی اهمیت بسیار دارد. کما این‌که قیام امام خمینی (ره) و رهبری انقلاب و فرماندهی عالی جنگ، یادآور مقام‌دارنده‌ی فره‌ی ایزدی و نشانگر قوه‌ی تصرف او در عالم بود و می‌نمود. عزم و اندیشه‌ی حکیمانه‌ی امام (ره)، فراتر از صورت‌ظاهر و حادثِ جنگ در محدوده‌ی جغرافیایی معلوم، متوجه رویارویی با سلطه‌ی قدرت‌های استیلاخواه و آتش‌افروز و پیش‌آورنده و پایان‌دهنده‌ی جنگ بود. این وجه فارق که هستی و حیاتِ واقعه را از مطلق جنگ به جهاد و مقاومت و سپس «دفاع مقدس» تعبیر و تأویل کرد، در نگاه به تالیخ و تاریخ‌نگاری جنگ شاید بتواند افق دیگری را در برابر چشمان اهل تحقیق و تفکر بگشاید، بلکه دور نیست گفته آید در صورت هوشمندی و فهم این موقعیت، طایفه‌ی تاریخ‌پژوهی جنگ / دفاع مقدس ممکن است زمینه‌ساز تحول فکری و پیدایی نظریه‌ها و روش‌ها در مطالعات تاریخی شود.

۴- جنگ هشت‌ساله‌ی ایران و عراق که در هنگامه‌ی وقوع و جریان، غالباً «جنگ تحمیلی» و در پایان و پس از آن «دفاع مقدس» خوانده شد، با نظرداشتِ وجوه مترتب بر آن نه فقط در مقیاس ملی و درون‌مرزی، بلکه در عرصه‌ی جغرافیای منطقه‌ای و حتی جهانی یک رخدادِ تاریخی به‌شمار می‌آید و بدین سبب از منظر مطالعات تاریخی موضوعیت تام دارد و بایسته است از این حیث محل توجه و مذاقه قرار گیرد. البته تحقق این مهم مستلزم فهم مسئله، فراهم‌شدن زمینه‌ها و انگیزه‌های لازم، تمهیدِ مقدمات از سوی نهادهای مربوط و موظف، اهتمام اهل نظر و توانمندی و تقریب دارندگان اسناد و اطلاعات به داندگان تاریخ است. مع‌الوصف جنگ هشت‌ساله‌ی ایران و عراق گرچه اتمام پذیرفته و دو دهه از پایان آن سپری شده، مسائل و تبعاتِ مربوط به آن همچنان ادامه دارد و نمی‌توان کلیتِ این رویداد را به‌مثابه‌ی حادثه‌ای خاتمه‌یافته تلقی کرد و فارغ از ملاحظات و محظورات درباره‌ی آن سخن گفت. با این وجود درخور تأمل و جای خشنودی است که توجه تاریخ‌گرایانه به این واقعه مشمول غفلت و سستی نشد و تلاش برای ثبت و

فراهم سازی اسناد و مدارک و نقل و نوشت آن بر مبنای درک و دریافت های اولیه تقریباً از آغاز جنگ، تاریخ پایه ای از برای تاریخ نگاری به وجود آورد که در مرور ایام و تجربه اندوزی پای کاران این تکاپو، به تولید گونه هایی از گزاره های تاریخی انجامید و تدریجاً تاریخ نگاری جنگ/ نظامی را در رده ی انواع موضوعی و محتوایی تاریخ نگاشته های ایرانی پارسی به وضوح شناسا کرد و جای داد.

بر این پایه و بویش در گرماگرم سوانح سال های جنگ، شگردهای تجربی تحقیق و تدوین و نگارش نبرد در منصه ی عین و عمل به ظهور پیوست که خصوصاً پس از پایان جنگ و امکان بازاندیشی و بازنگری، به نگارش و نشر کتاب های متنوع منجر شد. این راه، ابتدا با روی آوردن به گزارش نبرد، متأثر از دیدگاه سیاسی نظامی دفتر سیاسی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، که پیشگام این عرصه بود، و با فعالیت و حضور محققان/راویان این دفتر در کنار فرماندهان و پایه پای آنان، آغاز شد. وظیفه ی این راویان ثبت و ضبط چگونگی طراحی و انجام عملیات براساس شهود و شنید وقایع در قرارگاه ها و میدان های جنگ بود و همراه همیشگی آنان ضبط صوت هایی که صدای فرماندهان را در موقعیت وقایع در خود می گرفت. شاید بتوان گفت تا آن زمان استفاده ی فراگیر و هدفمند از این وسیله برای ثبت یک رویداد صورت نپذیرفته بود. در نتیجه ی تلاش بی امان راویان این دفتر — که بعدها به تأسیس مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه منجر شد — مجموعه و مخزن بزرگ و بی نظیر اسناد جنگ، از جمله سی هزار ساعت سند مصوت به وجود آمد. راویان/محققان جنگ، متأثر از نگارش اعتقادی و ایفای رسالت مکتبی، جلوگیری از تحریف وقایع و ثبت و نشر حقایق جنگ را در تداوم فرهنگ عاشورایی وظیفه ی خود می دانستند و بر جنبه های شناختی و دانش تاریخ نگاری، آن گونه که اکنون متوقع و متصور است، وقوف و اعتنایی نداشتند. این بی تعلقی یا بی توجهی، پیش و بیش از آن که به دیده ی عیب جوینانه نگریسته شود، خود بیانگر یک مشخصه ی تاریخ شناختی است که جای و مجال پرداخت به آن در این اجمال نیست. با این حال اراده و عنایت به معنایی خاص از «روایت و روایتگری» در همان هنگام و تهیه و تدارک دستورالعمل راهنما برای گردآوری اطلاعات و مصاحبه با فرماندهان، دلیل بر فهم مسئله و ضرورت اتخاذ روش در این اقدام بوده است.

درنگ و تأمل در چند و چون تاریخ و تاریخ‌پژوهی جنگ به مرور پس از نگارش و نشر گونه‌های متنوع گزاره‌های جنگ، ملهم از نگرش سیاسی و نظامی و مبتنی بر نظام نقل در شگردهای تقویم‌نگار/ روزشمار (کرونولوژی)، گزارش عملیات، اطلس‌نگاری، جنگ‌نامه‌ی شهرها و امثال آن به سبب مواجهه با سؤالات نوپدید و نقد و نظر در فضای گفتمانی دهه‌ی جاری پدیدار شد. چنانکه به اشاره گفته آمد از آن‌رو که چهره‌نمایی مقولات شناختی متأخر بر نگارش مصادیق موضوعه در تاریخ به معنی نقل و گزارش است، مباحث تاریخ‌شناسی جنگ در پیوند و پیابند عرضه و ارائه تاریخ‌نگاشته‌ها، اندکانک در مطاوی اظهارات شفاهی و مقالات و اشارات اهل تحقیق علاقه‌مند به مطالعات تاریخی در مرکز یادشده و ابتدائاً بیرون از آن‌جا آغاز شد. در این میان و مسیر تعامل و همپویی هیئت تحریریه و مشاوران علمی و اهتمام خاص سردبیر وقت نشریه‌ی نگین ایران، به فحص و بحث درباره‌ی موضوعات تاریخ‌پژوهی، همچون ابتدای تاریخ‌نگاری جنگ، امکان کاربست رویکرد شناختی و علمی در نگاه به تاریخ جنگ را در مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه فراهم آورد. کتاب حاضر که گزیده‌ای از مقالات و گفتارنوشت‌های مندرج در این نشریه است دلیل این رویکرد و کوشش نوآمان است.

۵- این کتاب فراهم‌شده از مقالات، گفتارنوشت‌ها، گفت‌وگوها و سخنرانی‌هایی است که در نشریه‌ی نگین ایران، فصلنامه‌ی مطالعات جنگ ایران و عراق، در شماره‌های ۱۳، ۱۸، ۲۲ و ۲۳ درباره‌ی مباحث مربوط به تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگری جنگ/ دفاع مقدس چاپ و منتشر شده‌اند. از آن‌جا که مندرجات مذکور نخستین تکاپوها درباره‌ی تاریخ‌شناسی جنگ به‌شمار می‌آیند، بالطبع مبرای از کاستی و ایراد نمی‌توانند بود و به وجه اولی به‌رغم توجه م‌دوگن به تنظیم و چینش معنادار مطالب، پیوستگی و بایستگی دقیق و هم‌رنگی محتوا را چنان که از دستاورد و تألیفی یکپارچه متوقع است، از آن انتظار نباید داشت. در عین حال اثر حاضر سرآغازگونه‌ای از برای ورود و آشنایی با تأملات، مسئله‌شناسی، ره‌یافت‌های نظری، نقد و بررسی و پیشینه‌ی تاریخ‌پژوهی جنگ به‌شمار می‌آید. اگر درست بدانیم که اطلاع بر مباحث تاریخ‌شناسی جنگ مقدمتاً مستلزم

آگاهی به کرد و کار فعالان این عرصه است، رجوع به این مجموعه لامحاله ضرورت دارد و چاپ و نشر آن موجه و مفید می‌نماید. شایان تذکار است مباحث موضوعه در این کتاب اساساً بر تاریخ‌نگاری جنگ در سپاه پاسداران انقلاب اسلامی / مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه تمرکز دارد و فقط در یکی دو مقاله به سیر و سابقه‌ی تاریخ‌نویسی جنگ در ارتش پرداخته شده است. سزا و بایسته است تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری جنگ بر مبنای نظر و اندیشه‌ی خیرگان ارتش جمهوری اسلامی ایران نیز به دیده آید و درباره‌ی آن تأمل لازم صورت پذیرد و دانسته شود که اهتمام به شناخت شامل و جامع مقولات مترتب بر تاریخ‌شناسی جنگ بدون توجه به نظرها و فعالیت‌های مۇطّلّعان تاریخ‌شناسی در ارتش و استعداد و استحقاق این سازمان و دیگر نهادهای مرتبط، از جمله پشتیبانی مهندسی جنگ جهاد سازندگی، ممکن نخواهد بود.

۶- ویرایش و سامان‌دهی این مجموعه را خانم فرانک جمشیدی، با نکته‌سنجی و دلبندانه پذیرا شدند و به‌نیکی از عهده‌ی آن برآمدند. به خلاف رسم مألوف که ویراست متن را منحصر به اصلاح اغلاط املائی و اِعمال غلایم سجاوندی و رسم‌الخط ناشر می‌داند، ویرایش و آماده‌سازی اثر حاضر فزون بر موارد مذکور، معطوف سامان‌دهی کالبد و زبان متن بر معیارهای علمی بوده است، چنانکه آن را به منبعی قابل رجوع و ارجاع ارتقا دهد و از حشو و زوائد بپیراید و در عین حال به رسم امانتداری، حفظ اصالت نظر و اسلوب نگارش پدیدآورندگان را مثنوی و منظور دارد. بنابراین، در ویرایش این مجموعه، مراقبت بر ترتیب و تفکیک فصل‌ها و بخش‌ها، تهیه‌ی فهرست تفصیلی، اصلاح عناوین برخی مقالات و گفت‌وگوها فراخور محتوا و مضمون، مشخص کردن اصطلاحات و اعلام غیرفارسی در پانویس‌ها، تکمیل مشخصات کتابنامه‌ای در پی‌نوشت هر مقاله، اختصاص عناوین فرعی برای پاره‌های متفاوت یک مقاله، انجام گرفته است. بایسته است در فرجام سخن از تلاش سرکار خانم نسreen خالدی برای حروف‌نگاری کتاب و اصلاح مکرر نسخه نهایی و نیز سرکار خانم مینا ذبیحی بابت مقابله و نمونه‌خوانی متن به‌نیکی یاد شود. والحمدلله اولاً و آخراً.